

ФОНЕТИЧНЕ СЛОВО ЯК ОДИНИЦЯ РИТМУ НІМЕЦЬКОГО СПОНТАННОГО МОВЛЕННЯ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК

Дослідження різних аспектів усного мовлення є одним із перспективних напрямів сучасного мовознавства. Велику увагу вчені приділяють вивченню ритмічної організації усіх типів усного мовлення. Такий підхід й обумовлює **актуальність** даного дослідження. **Предметом** вивчення є ритм усного спонтанного мовлення (СМ) чоловіків і жінок, носіїв німецької мови. **Об'єктом** виступає фонетичне слово (ритмічна група) як основна одиниця виміру ритму. **Мета** запропонованої статті полягає у дослідженні природи фонетичного слова (ФС) як вихідної одиниці опису імпровізованого мовлення представників протилежних статей. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: виділити основні підходи до визначення мінімальної одиниці ритму звукового мовлення; дослідити особливості ФС в усному непідготовленому мовленні чоловіків і жінок; встановити чинники впливу на зміну величини ритмічної структури в мовленні представників протилежних статей. **Матеріалом** дослідження слугували записи спонтанного мовлення дикторів чоловічої та жіночої статі, носіїв німецької мови, однакових за віком і соціальним статусом.

Будь-якому типу усного мовлення (підготовленому/непідготовленому) властивий ритм. Мовленнєвий ритм характеризується періодичністю, що передбачає повторення деяких одиниць через певні проміжки часу, ці одиниці утворюють ритмічну послідовність мовлення.

Вивчення ритмічної організації усного тексту вимагає визначення одиниці виміру ритму, за якою б співвідносились усі однорідні елементи. Вчені, що досліджували ритм, не знайшли однотайного рішення щодо вибору такої одиниці. Мінімальна ритмічна одиниця повинна визначатися формально, бути носієм певного лінгвістичного значення, а її межі мають співпадати з межами одиниць аналізу інших рівнів структурно-семантичної організації тексту [5, 5]. Ритмічність мовлення утворюється не окремими складами, а більшими елементами, тому деякі вчені [5, 5; 14, 228] вважають первинною одиницею ритму синтагму, котра володіє внутрішньою семантико-синтаксичною єдністю [15, 11]. Оформлення синтагми на супрасегментному рівні відбувається за участю мелодики, пауз, фразового і синтагматичного наголосів, а в оформленні інших ритмічних одиниць (складу, фонетичного слова) беруть участь не всі зазначені компоненти інтонації [8, 6].

Проте інші лінгвісти [6, 11] вважають основною одиницею, що дозволяє досліджувати всі рівні й елементи озвученого тексту, ритмічну структуру, оскільки вибір саме фонетичного слова (ритмічної структури) вихідною мінімальною одиницею уможливило опис лексико-семантичних, семантико-синтаксичних і просодичних особливостей організації звукового тексту в їх єдності.

Поняття ФС відповідає таким синонімічним термінам: такт [11, 5], ритмічна структура [7, 38], ритмічна група, акцентна група [16, 17, 18]. Традиційно під *фонетичним словом* розуміють самостійне слово разом з ненаголошеними службовими словами й частками, що прилягають до нього [1, 497]. Дещо розширює традиційне уявлення про ФС термін, запропонований Л. В. Златоустовою, котра розуміє під ритмічною структурою (ФС) “одне або декілька повнозначних або службових слів, об'єднаних одним словесним наголосом” [7, 38]. Проте найвичерпніше визначення цього поняття пропонує Н. В. Богданова. Авторка дефінує ФС як особливу ритміко-акцентуаційну єдність основного морфологічного слова й різного роду проклітик і енклітик [3, 52], що є “звуковим комплексом, відрізком тексту”, об'єднаним одним основним наголосом [2, 4], наприклад, *da hab' ich Ge'birthstag gehabt*.

Фонетичне слово дуже часто виступає основною одиницею опису спонтанного й підготовленого мовлення [7, 32; 12, 171], оскільки ритмічний ефект мовлення досягається завдяки закономірній послідовності наголошених складів з ненаголошеними, котрі примикають до них, тобто послідовності ритмічних груп. ФС як мінімальна ритмічна одиниця усного мовлення є: неподільною одиницею мовлення (внаслідок неможливості поставити паузу всередині ФС), фонетична цільність якої визначається словесним наголосом і залежністю ненаголошених голосних від розташування по відношенню до наголошеного [14, 71–72]; носієм смислу та просодичної інформації; реально існує в мовленні (згідно отриманих експериментальних даних); виділяється із контексту; може функціонувати самостійно, виконуючи роль слова-фрази; здійснюючи певні ритмічні та семантичні функції, є складовою цілісного тексту; є двоплановою одиницею, оскільки виступає водночас одиницею сприйняття і реалізації висловлення [7, 32].

Фонетичні слова можуть бути і односкладовими, і багатоскладовими структурами, що містять, переважно, до дев'яти складів [4, 51]. Однак, за результатами даного дослідження, в

імпровізованому німецькому мовленні чоловіків і жінок виявлено також ФС, що налічують більш ніж дев'ять складів. Результати дослідження унаочнено за допомогою таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Структури ФС у чоловічому і жіночому СМ за кількістю складів

К-сть складів у ФС	Чоловіче СМ у %	Жіноче СМ у %	К-сть складів у ФС	Чоловіче СМ у %	Жіноче СМ у %	К-сть складів у ФС	Чоловіче СМ у %	Жіноче СМ у %
1	7,7	8	8	4,5	4	15	0,2	0,2
2	13,4	16,6	9	2,8	2,4	16	0,2	-
3	17	19,6	10	2,4	2,2	17	-	-
4	19	16,5	11	1,6	1,1	18	0,1	-
5	13	13	12	1,2	0,7	19	0,1	-
6	8,7	8,6	13	0,9	0,5			
7	6,9	6,3	14	0,5	0,3			

Як видно з таблиці 1.1, і для чоловічого, і для жіночого усного спонтанного мовлення характерні ФС, в яких більш ніж дев'ять складів. Варто відмітити, що такі слова характерні більшою мірою для дикторів-чоловіків, ніж для дикторів-жінок. Окрім того, в жіночому мовленні не виявлено ФС, що містять понад п'ятнадцять складів, натомість таке явище притаманне чоловічому мовленню.

За способом утворення фонетичне слово може бути простим і складеним. У першому випадку воно може збігатися із традиційною лексико-граматичною одиницею мови, а у другому містить кілька таких мовних елементів і складається із проклітики, тобто переднаголошених складів і наголосу (проклітичний спосіб) або проклітики, наголосу та енклітики – післянаголошених складів (проклітично-енклітичний спосіб).

Аналіз способів утворення і частотності окремих видів фонетичних слів у експериментальному матеріалі деяких дослідників показав, що для непідготовленого мовлення характерні, переважно, складені фонетичні слова, утворені проклітичним способом [13, 44].

З огляду на те, що ФС (подібно слову як лексико-граматичній категорії) є структурною послідовністю певної кількості складів і місцем наголосу, слід звернутися до розгляду його акцентних типів. Під акцентним типом розуміють схему розміщення наголосу в словоформах певної множинності слів [10, 184]. Розподіл за типами акцентуації відбувається з урахуванням позиції наголосу, а також кількості переднаголошених та післянаголошених складів [12, 181]. Ритмічні моделі або акцентні типи представляють у формі дробу, де чисельник вказує на кількість складів, а знаменник – на позицію наголошеного складу, наприклад, *Be'ruf* – 2/2, *um die'Kinder* – 4/3 [9, 95] або за допомогою певних схем: *Be'ruf* _ ' _ , *um die'Kinder* _ _ ' _ _ . За кількістю складів у ФС визначають, до якого класу належить даний акцентний тип: клас 1 – односкладові, клас 2 – двоскладові тощо, наприклад, *Be'ruf* – клас ФС – 2, тип ФС – 2/2 (_ ' _), *um die'Kinder* – клас ФС – 4, тип ФС – 4/3 (_ _ ' _ _).

Впроваджені експериментально-фонетичні дослідження ритмічної організації мовлення підтверджують той факт, що інвентар класів ФС у мовленні є обмеженим [6]. Згідно спостережень О. І. Стеріополо [12, 177– 178], у німецькій мові налічують від одного до дев'яти класів фонетичних слів. У спонтанному ж мовленні простежується більша кількість класів й особливо велике розмаїття акцентних типів ФС, тут можуть зустрічатися ритмічні моделі від 1/1 (*'selbst*) до 11/11 (*nehmen die Studierenden auch gerne'ernst*) [9, 95-96].

За даними проведеного експерименту, в чоловічому СМ виявлено дев'ятнадцять класів ФС, а в жіночому СМ – п'ятнадцять класів ФС (результати унаочнено вище в таб. 1.1). Наведемо деякі приклади виявлених класів ФС від 12 до 19: *als jetzt zu den handwerklichen Berufen* (12/5 – чоловіче СМ), *und diese auch an anderen Personen schätzt* (12/12 – жіноче СМ), *wobei man mit Sicherheit nicht alles Konsequenzen kann* (15/15 – чоловіче СМ), *dass es noch eine ganze Weile so weiter gehen wird* (15/11 – жіноче СМ).

Характер розподілу акцентуації і кількість складів ритмічних одиниць залежить від темпу того чи іншого типу усного мовлення. З прискоренням темпу зменшується кількість виділених наголосом складів, і, відповідно, збільшується кількість ненаголошених. Отже, довжина ФС є величиною змінною, залежною від ступеню підготовленості й темпу мовлення. Враховуючи отримані результати, можемо припустити, що швидкість артикуляції у СМ представників чоловічої статі більша, ніж у СМ представниць жіночої статі. Проте, темп мовлення чоловіків є повільнішим, ніж темп мовлення жінок, оскільки саме у СМ дикторів-чоловіків виявлено більше пауз. Під час розгляду функціонування фонетичних слів у звуковому мовленні важливо також враховувати екстралінгвістичні чинники, котрі впливають на породження усного мовлення, а саме – відносини між комунікантами, ступінь підготовленості мовця до здійснення комунікації,

його соціальний статус і відношення до змісту висловлювання.

Для встановлення найуживаніших класів та акцентних типів ФС в усному непередготовленому німецькому мовленні предстанників протилежних статей вираховано процентне відношення уживаності кожного з класів та акцентних типів ФС від загальної кількості ФС. Результати цього етапу експерименту представлено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

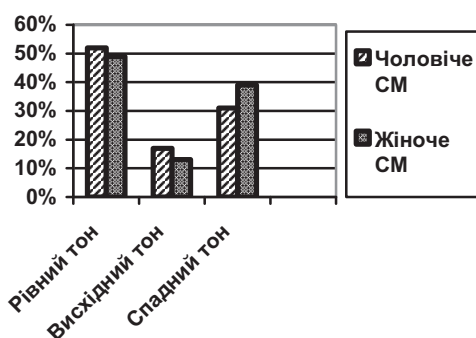
Найуживаніші акцентні типи ФС в усному німецькому мовленні чоловіків і жінок

Тип ФС	Чоловіче СМ у %	Тип ФС	Жіноче СМ у %
“— — — — 4/1	15,7	“— — — — 3/1	25,7
— “— — — — 4/2	21,5	— “— — — — 3/2	47,9
— — “— — — — 4/3	39,9	— — “— — — — 3/3	26,4
— — — — “— — — 4/4	22,9	“— — — — — 2/1	57,6
“— — — — — 3/1	21,8	— — — — — 2/2	42,4
— “— — — — — 3/2	51,6	“— — — — — 4/1	13,6
Тип ФС	Чоловіче СМ у %	Тип ФС	Жіноче СМ у %
— — — — “— — — 3/3	26,6	— “— — — — — 4/2	26,8
“— — — — — 2/1	51,7	— — — — “— — — 4/3	38
— — — — — 2/2	48,3	— — — — “— — — 4/4	21,6
“— — — — — — 5/1	8,4	“— — — — — — 5/1	9,3
— “— — — — — — 5/2	14,1	— “— — — — — — 5/2	15,9
— — — — “— — — — 5/3	22,8	— — — — “— — — — 5/3	21,9
— — — — “— — — 5/4	41,6	— — — — “— — — 5/4	38,4
— — — — — “— — 5/5	13	— — — — — “— — 5/5	14,5

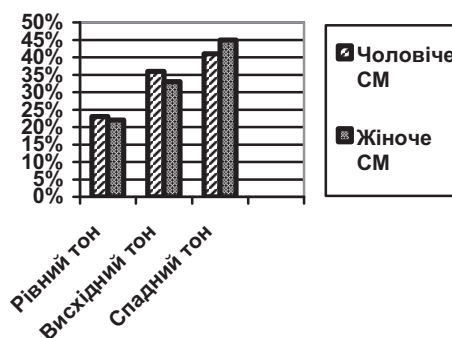
Як видно з таблиці 1.2, чоловіки найчастіше вживають чотирискладові ФС з наголосом на третьому складі, далі за частотністю використовують трискладові ФС, в яких наголошений другий склад, потім за кількістю слідує двоскладові ФС з наголошеним першим складом і п'ятискладові ФС з наголосом на четвертому складі. Найуживанішими ритмічними моделями в жіночому імпровізованому мовленні є ФС третього класу з наголошеним третім складом, на другому місці за уживаністю є двоскладові ФС, де наголошений перший склад, на третьому – чотирискладові ФС, в яких третій склад наголошений, і на останньому місці за частотністю знаходяться п'ятискладові ФС з наголосом на останньому складі. Оскільки диктори чоловічої статі надають перевагу чотирискладовим ФС, а диктори-жінки – трискладовим ФС, можемо зробити висновок, що диктори-чоловіки здатні говорити швидше, ніж диктори-жінки, тому і фонетичні слова у них довші.

Фонетичні слова оформлені мелодично у мовленнєвому потоці. За результатами впровадженого дослідження, і диктори чоловічої статі, і диктори жіночої статі надають перевагу рівному тонові на початку ритмогрупи. Окрім того встановлено, що жінки на передтакті ФС частіше від чоловіків використовують спадний тон. В оформленні післятактної ритмічної структури для представників обох статей превалюючим є спадний напрям руху тону. Проте, як виявилось, і наприкінці ритмогруп жінки частіше, ніж чоловіки застосовують мелодіку завершеності, а чоловіки частіше, ніж жінки використовують висхідний тон. Результати аналізу мелодики ритмогруп унаочнено за допомогою діаграм 1.1 та 1.2.

Діаграма 1.1
Реалізація мелодики на передтакті ФС

Діаграма 1.2
Реалізація мелодики на післятакті ФС

Зміни, котрі відбулися останнім часом у суспільстві, вплинули не тільки на соціальну поведінку жінок, вони також відобразилися в їхньому мовленні. Оскільки низхідний тон,

зазвичай, свідчить про категоричність або переконаність мовця у тому, про що йдеться, можемо стверджувати, що мовлення представниць жіночої статі вже не здається нині таким невпевненим, некатегоричним, яким воно вважалося раніше, а навпаки, є більш рішучим, переконливим.

Згідно з окресленими завданнями нам вдалося виділити основні підходи до визначення мінімальної одиниці ритму звукового мовлення; дослідити особливості ФС в усному непідготовленому німецькому мовленні чоловіків і жінок; встановити чинники, котрі впливають на зміну величини ритмічної структури. Дикторам жіночої статі властиво вживати коротші, а дикторам чоловічої статі – довші ФС, отже, диктори-чоловіки здатні говорити швидше, а ніж диктори-жінки. Встановлено, що передтакт ритмічних структур представники обох статей реалізують з рівним тоном, а затакт – із спадним. Проте низхідний напрям тону і на початку, і наприкінці ФС частіше зафіксовано в мовленні дикторів жіночої статі, тому можемо охарактеризувати мовлення жінок як більш категоричне, впевнене на відміну від чоловічого.

Список використаних джерел

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1966. – 576 с.
2. Богданова Н. В. Вокалическая структура слова в русском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.01. “Русский язык” / Н.В. Богданова. – Л., 1985. – 17 с.
3. Богданова Н. В. Живые фонетические процессы русской речи / Богданова Н. В. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2001. – 186 с.
4. Бондаренко Е. С. Територіальна варіативність голосних і приголосних сучасної німецької мови (експериментально-фонетичне дослідження): дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Бондаренко Ельвіра Сидорівна. – К., 2005. – 218 с.
5. Дубовский Ю. А. Анализ интонации устного текста и его составляющих / Дубовский Ю. А. – Мн. : Высшейш. школа, 1978. – 140 с.
6. Златоустова Л. В., Галяшина Е. И. Распознавание индивидуальных и групповых акустико-перцептивных характеристик говорящего по звучащей речи. – 2000. – [Эл. Ресурс]. – Точка доступа: <<http://www.philol.msu.ru/rus/gorn/arso/zlat2.htm>>.
7. Златоустова Л. В., Хитина М. В. Частотность единиц ритма русской речи / Л. В. Златоустова, М. В. Хитина // Вестник Моск. ун-та. Серия 9. – Филология. – 1988. – № 1. – С.31–39.
8. Иванова-Лукьянова Г. Н. Ритмико-интонационное строение текста (функционально-стилистический аспект) : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Г. Н. Иванова-Лукьянова. – М., 1990. – 37 с.
9. Кузьменко Т. М. Особливості ритмічної структури фонетичного слова у німецькому спонтанному мовленні / Т. М. Кузьменко // Вісник Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2005. – № 649. – С.93-98.
10. Потапова Р. К. Речь: коммуникация, информация, кибернетика: Учебное пособие / Потапова Р. К. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 568 с.
11. Розанова Н. Н. Суперсегментные средства русской разговорной речи (на материале ударения в потоке речи) : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10. 02.01. “Русский язык” / Н. Н. Розанова. – М., 1978. – 26 с.
12. Стериополо Е. И. Система гласных и её реализация в речи (экспериментально-фонетическое исследование на материале немецкого языка) : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19. “Общее языкознание” / Е. И. Стериополо. – СПб., 1995. – 36 с.
13. Стериополо Е. И. Фонетическое слово как единица описания звучащего текста / Е. И. Стериополо // Загальна та експериментальна фонетика. Збірник наукових праць. – К., 2001. – С.231–234.
14. Черемисина Н. В. Русская интонация: поэзия, проза, разговорная речь / Черемисина Н. В. – М. : Русский язык, 1989. – 240 с.
15. Шишкина Т. Н. К вопросу о ритмическом построении речи : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02.04. “Германские языки” / Т. Н. Шишкина. – М., 1974. – 23 с.
16. Hakkarainen H. J. Phonetik des Deutschen / Heikki Hakkarainen. – München : Fink, 1995. – 197 S.
17. Kohler K. J. Einführung in die Phonetik des Deutschen / Klaus J. Kohler. – Berlin : Erich Schmidt, 1995. – 249 S.
18. Meinhold G. Phonologie der deutschen Gegenwartssprache / G. Meinhold, E. Stock. – VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1980. – S.120–170.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню усного німецького спонтанного мовлення чоловіків і жінок. Велику увагу приділено дослідженню фонетичного слова – мінімальної одиниці опису звукового мовлення, його властивостей у мовленнєвому потоці. Розглянуто особливості ритмічної організації усного непередготовленого німецького мовлення представників протилежних статей на надсегментному рівні.

Ключові слова: мовленнєвий ритм, спонтанне мовлення чоловіків/жінок.

Summary. The investigation of verbal German spontaneous men's and woman's speech is enlighten in the article. Great attention is paid to the phonetic word as a minimum unit of sound speech, its characteristics in speech rhythm. The peculiarities of organization oral German unprepared speech by opposite sex over segmental level are looked into.

Key words: speech rhythm, phonetic word, the spontaneous speech of men/women.

УДК 811.161.1

Золотоверхая О.В.

ЦЕЛЕПОЛАГАНИЕ КАК ОДНО ИЗ ПРОЯВЛЕНИЙ АКТИВНОСТИ В РУССКОЙ ПАРЕМИКЕ

Проблема активности является одной из важнейших в человекознании, выступая составной частью практически всех исследований и естественных, и общественных наук, касающихся антропосферы. Данной проблеме посвящены научные исследования К.А. Абульхановой-Славской [1], А.Н. Леонтьева [8], Е.А. Ануфриева [2], А.Г. Асмолова [3], В.Ю. Сагатовского [12], и мн. др.

Активность предполагает постоянство усилий, направленных к одной цели. От того, насколько точно избранный в качестве цели предмет соответствует реальной внутренней потребности, зависит интенсивность действий в направлении этой цели. Реальным источником активности для множества людей может выступать “образ желаемого будущего” (термин Ф.Полака [10]), когда конкретизация цели связана с наличием позитивных примеров. Отсутствие позитивного образа, помогающего построить привлекательную цель, приводит к появлению другой проблемы – проблемы негативного определения целей, целеполагания через отрицание. При негативном определении целей обозначено только то, от чего человек хочет избавиться, но нет никаких признаков того, к чему он хотел бы прийти. Согласно психологическим исследованиям [5], [7] негативная формулировка цели приводит субъекта к потере смысла в деятельности и, как следствие, к утрате необходимой активности. Также при осуществлении целеполагания необходимыми являются умение ставить промежуточные цели, которые способствуют достижению главной цели, и умение отличать главную цель от промежуточной [6].

Рассмотрим некоторые особенности осуществления носителями современного языкового сознания целеполагания, так как именно целеполагание является основной предпосылкой проявления активности. Цель данной статьи – выявить особенности целеполагания, реализованные в провербиальном пространстве. В задачи статьи входит сравнительный анализ паремий, содержащих представление об активности, проявляемой относительно денег, в паремике XIX и XXI веков.

Именно паремии – пословицы и поговорки – являются знаками ситуаций и содержат информацию о возникающей, прогнозируемой или рекомендуемой реакции субъекта на сложившееся положение дел. Судя по материалу сборника пословиц В.И. Даля, мысль об активности издавна была привлекательной и для русского этнического сознания. По мнению Л.Б. Савенковой, “в широком плане проблема активности/пассивности может быть выявлена при анализе довольно объёмной группы концептов (мыслительных единств, сочетающих в себе свойства понятия и представления), присутствующих в русском этнокультурном сознании, куда включаются, к примеру, такие, как “труд”, “движение”, “познание”, “развлечения”, “игра”, “отдых”, “покой”, “сон”, “лень” и многие другие” [10, 194]. Этот тезис легко подтвердить наличием паремий, которые отмечают различные проявления активности, имеющие значимый для субъекта результат, ср.: *Кто бежит, тот и догоняет; Учиться – всегда пригодится; Умом не раскинешь, так и пальцами не растычешь* и мн. др.

Наблюдения за языковым материалом показывают, что в настоящее время паремии как потенциально дидактические единицы образуются в незначительном количестве. Конечно, это не означает, что пополнения запаса устойчивых фраз не происходит, просто дидактическая функция вытесняется новой, игровой (людической), которая успешно реализуется в так